

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра українознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філософського факультету
Іван КАРПЕНКО

Робоча програма навчальної дисципліни
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР

рівень вищої освіти другий (магістерський) рівень
галузь знань 22 Охорона здоров'я
спеціальність 225 Медична психологія
освітня програма Медична психологія
вид дисципліни обов'язкова
факультет медичний

2024/2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

«21_» червня 2024 року, протокол № 11

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Наталя АКСЬОНОВА, кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства філософського факультету.

Марина ДОМАНОВСЬКА, кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Програму схвалено на засіданні кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Протокол від «18» червня 2024 року № 12

В. о. завідувача кафедри українознавства

Наталя АКСЬОНОВА

Гарант освітньої програми «Медична психологія»

Майя САВІНА

Програму погоджено навчально-методичною комісією медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

«18» червня 2024 року, протокол № 10/1

Голова навчально-методичної комісії
медичного факультету

Діана ДОРОШ

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни «Історія України: цивілізаційний вимір» укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти за галуззю знань 22 «Охорона здоров'я» освітньої програми «Медична психологія».

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни «Історія України: цивілізаційний вимір» – поглибити в здобувачів вищої освіти знання з історії України в глобальному цивілізаційному контексті, ознайомити з основними тенденціями розвитку сучасної історичної науки, сприяти опануванню сучасних методів роботи з історичними джерелами та науковою літературою.

2. 1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

До основних завдань вивчення дисципліни належать визначення ролі історії України в контексті глобальної історії в системі соціально-гуманітарних наук; ознайомлення із засадами традиційної та модерної історіографії; висвітлення найважливіших дискусійних історичних проблем; опанування сучасних методів вивчення історичних джерел та наукових публікацій, прийомів їх аналізу та набуття на цьому підґрунті практичних навичок для оцінювання поточних суспільних процесів і явищ.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти *загальних компетентностей*, потрібних для майбутнього фаху, зокрема **для освітньої програми «Медична психологія»**

ЗК 3 – здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

ЗК 4 – здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми;

ЗК 6 – здатність приймати обґрунтовані рішення;

ЗК 8 – здатність до міжособистісної взаємодії;

ЗК 10 – здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

ЗК 13 – здатність зберігати і примножувати моральні, культурні, наукові цінності та досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використання різних видів та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

1.3. Кількість кредитів – 3.

1.4. Загальна кількість годин – 90.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни

Обов'язкова дисципліна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	-й
Семестр	
1-й	-й
Лекції	
20 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
10 год.	год.
Лабораторні заняття	
Не передбачено	-
Самостійна робота	
60 год.	год.
Індивідуальні завдання	
-	-

1.6. Заплановані результати навчання

Завершивши пропонований курс, здобувачі освіти мають досягти таких результатів навчання освітньої програми «Медична психологія»:

ПРН 10 – відшукувати необхідну інформацію у професійній та науковій літературі, базах даних та інших джерелах, аналізувати та оцінювати цю інформацію, застосовувати її для вдосконалення професійної практики;

ПРН 12 – планувати і виконувати наукові та прикладні дослідження, спрямовані на отримання нових знань та/або створення нових технологій у сфері медичної психології;

ПРН 14 – розробляти та реалізовувати наукові і прикладні проєкти у сфері медичної психології та дотичні до неї міждисциплінарні проєкти з урахуванням наукових, економічних, правових, етичних та соціальних аспектів;

ПРН 15 – приймати ефективні рішення, у тому числі, в умовах невизначеності.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Цивілізаційні підходи у вивченні історії України

Тема 1. Концепції цивілізаційного розвитку

Транснаціональна, глобальна та переплетена (entangled) історія України. Поняття цивілізації. Концепції цивілізаційного розвитку А. Тойнбі, І. Валлерстайна, С. Гантінгтона. Теорія фронтиру в контексті дослідження історії України. Постколоніальний дискурс. Історія та формування колективної пам'яті.

Тема 2. Організація господарства та торгівлі в давню добу

Формування Мультифронтиру: мисливці, землероби, скотарі та мореплавці. Фронтири доісторичної доби. Цивілізаційний і формаційний підходи в дослідженні економічної історії України. Еволюція способів господарювання на території України в додержавний період. Трипільська культура. Праукраїнські археологічні культури XV–VIII ст. до н. е. Український південь – контактна зона. Перші держави-поліси в Північному Причорномор'ї. Скіфи-землероби Лісостепу VII–IV ст. до н. е. Інтеграція античних міст-держав Північного Причорномор'я до Римської імперії. Кочівники-сармати III ст. до н. е. – I ст. н. е.): воєнна активність, ремесла, скотарство, торгівля. Скіфське царство в Криму. Господарство племен зарубинецької, київської, черняхівської культури.

Тема 3. Розмаїття моделей економічного розвитку в українських землях доби середньовіччя (IX – кінець XV ст.)

Наслідування європейського феодалізму, візантійської економіки, традицій кочового й напівкочового способу життя (Київська Русь, Галицько-Волинська держава, печеніги, половці, Золота Орда, Кримський ханат, Польське королівство, Угорське королівство). Економічна специфіка часів раннього феодалізму: голод, висока смертність, низький технологічний рівень сільського господарства, натуральність господарства. Посилення боярства. Удільна доба Київської Особливості економічного розвитку руських князівств під владою Золотої Орди. Вхід українських земель до Великого князівства Литовського. Зміни в організації землеволодіння та фіскальній політиці. Крим і Північне Причорномор'я на цивілізаційному перехресті Середньовіччя. Фронтир у фронтірі. Організація економіки в Кримському ханаті. Економічні зв'язки з руськими князівствами.

Тема 4. Модернізаційні процеси на українських землях у Нову добу (XVI – XIX ст.)

Капіталізм та капіталістичні відносини. Люблінська унія. Фільваркове господарство й виклики європейського капіталізму, розвиток торгівлі та митної справи, мануфактури. «Революція цін» як наслідок Великих географічних відкриттів. Буржуазія. Накопичення капіталу. Особливості української економіки козацької доби. Реформи Богдана Хмельницького. Старшинське й поміщицьке землеволодіння. Економіка українських міст. Ринкова та ярмаркова торгівля. Шляхи сполучення. Чумакування. Вплив геополітичних змін останньої третини XVIII –

першої третини XIX ст. на економічний розвиток українських земель. Промисловий переворот, індустріалізація.

Тема 5. Особливості економічного розвитку українських земель другої половини XIX – 20-х рр. XX ст.

Економічні виклики індустріалізації, капіталізму, Великої війни 1914–1918 рр. та Української революції 1917–1920 рр. Економічні ініціативи урядів Центральної Ради, Української Держави, УНР, ЗУНР, Директорії. Політичні та економічні наслідки Першої світової війни: Версальський договір, мілітаризація економік; економіки Великої Британії, Німеччини, США, Японії та Радянського Союзу після Першої світової війни.

Тема 6. Військова справа на землях України

Озброєння й тактика кіммерійців, скіфів, сарматів, еллінів, германців, готів, гунів. Слов'янські племена. Військова справа за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Участь у військових діях у складі Великого князівства Литовського. Війни періоду Кримського ханства. Виникнення козацтва, його зміни протягом періоду існування.

Українці в Першій світовій війні. Військовий потенціал України на початок Визвольних змагань. Шлях Українських січових стрільців. Особливості збройних сил у періоді Центральної Ради, Української Держави та Директорії. Видатні українські військові діячі та їхній внесок у захист країни. Знакові битви. Військові традиції. Друга світова війна та участь у ній українців. УПА, її створення, діяльність та інші особливості.

Проблема російсько-українських військових конфліктів, передумови, причини, перебіг та наслідки. Найважливіші битви в контексті подальшого розвитку українських земель. Початок сучасної російсько-української війни, її етапи та ключові події. Зміни в цей період у політиці пам'яті стосовно попередніх військових зіткнень між країнами.

Розділ 2. Українське націєтворення

Тема 7. Довге XIX століття: народження європейських націй.

Поняття нації, основні концепції розвитку націй. Європейський романтизм та націєтворення. Вплив європейських національних ідей на українське націєтворення. Поняття “винайденої традиції” в європейському та українському контексті. Дослідження етнографії, української мови та історії. Роль історичного міфу у формуванні національної ідентичності: сарматизм та козацький міф у XIX столітті. Формування національного пантеону. Тарас Шевченко як постать Поета-Пророка. Національні ідеї єврейської, кримськотатарської, польської, німецької спільнот. Інституалізація національного руху.

Тема 8. Коротке XX століття: "призупинене націєтворення".

Українська революція 1917–1921 року та українська національна ідея в політиці режимів. Національні меншини під час Української революції. Сприйняття України на міжнародному рівні. Формування української діаспори після поразки націєтворчих змагань. Місце національного чинника в радянській ідеології міжвоєнного періоду: коренізація та її згортання. Діяльність українських політичних партій та організацій в Чехословаччині, Польщі та Румунії. Формування ідеології інтегрального націоналізму та діяльність ОУН. Національна ідея в роки Другої світової війни. Шістдесятники та дисиденти. Відродження українських партій у роки перебудови.

Тема 9. Від індустріальної до постіндустріальної економіки: від соціалізму до капіталізму.

Сталінська «навздогінна» модернізація й мілітаризована економіка в УРСР. Суцільна колективізація сільського господарства. Голодомор 1932–1933 рр. Політичні та економічні наслідки Другої світової війни: СРСР в УРСР перед викликами Холодної війни й післявоєнної відбудови. Радянська західноукраїнських областей та інтеграція до загальносоюзного економічного простору. Економічні трансформації в Україні доби «відлиги». Посилення негативних тенденцій в економічному житті республіки в період «застою» (1970-ті – перша

половина 1980-х рр.). Політика «перебудови», її наслідки в економічній і соціальній сферах як один із вагомих чинників краху комуністичної системи й розпаду СРСР. Колгоспний і радгоспний лад. Товарообіг і торгівля.

Тема 10. Незалежна Україна: виклики націєтворення.

Політика пам'яті української влади за роки незалежності. Україна в контексті розвитку постсоціалістичної Центральної та Східної Європи. Вплив Помаранчевої революції та Революції Гідності на націєтворення. Декомунізація та деколонізація культурного простору. Вплив російсько-української війни на актуалізацію національних питань: зміни в державній політиці. Анексія Криму та кримськотатарське питання.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	У тому числі					Усього	у тому числі				
		Л	С	Лаб	інд	С.р.		л	С	лаб	інд	С.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Цивілізаційні підходи у вивченні історії України												
Тема 1. Вступ до курсу історії та культури України	10	1	2			6						
Тема 2. Історія та культура українських земель у найдавніші часи	8	1				6						
Тема 3. Культурний розвиток українських земель в добу Давньоруської держави	8	1				6						
Тема 4. Українські землі в добу розвинутого середньовіччя	8	1	2			6						
Тема 5. Українські землі в добу пізнього середньовіччя	10	1	2			6						
Разом за розділом 1	44	10	4			30						
Розділ 2. Українське націєтворення												
Тема 6. Історія України та українська культура Ранньомодерної доби	10	2	2			6						
Тема 7. Історія та культура України Нової доби. Українське національне Відродження XIX ст.	8	2				6						
8. Історія України наприкінці XIX - на початку XX ст.	10	2	2			6						
Тема 9. Історія та культура України радянської доби	8	2				6						
Тема 10. Історія та культура України часів незалежності.	10	2	2			6						
Разом за розділом 2	46	10	6			30						
Усього годин	90	20	10			60						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна
1.	Організаційний семінар	2
2.	Козаки та козацтво як важливі частини української мілітарної історії.	2
3.	«Винайдена традиція» в контексті українського та європейського націтворення	2
4.	Політика пам'яті в незалежній Україні	2
5.	Культура в контексті цивілізаційного вибору України	2
	Разом	10

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Підготовка виступів на семінарах	15
2	Організаційно-методична робота з пошуку літератури, опрацювання літератури і джерел	15
3	Підготовка та захист презентації наукового дослідження «Історія моєї вулиці/містечка/села» з підбором бібліографії та ілюстрацій з історичних джерел	20
4	Підготовка до заліку	10
	Разом	60

6. Індивідуальні завдання

Не передбачено.

7. Методи навчання

Методи навчання – взаємодія між викладачем і здобувачами, під час якої відбувається передача та засвоєння знань, умінь і навичок від викладача до здобувача/ки, а також самостійної та індивідуальної роботи здобувачів. При проведенні визначених планом видів занять використовуються такі методи:

1. Під час викладення навчального матеріалу:

- словесні (бесіда, пояснення, розповідь, інструктаж);
- наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження);
- практичні (вправи, практичні роботи, дослідні роботи).

2. За організаційним характером навчання:

- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- методи контролю та самоконтролю у навчанні;
- бінарні (поєднання теоретичного, наочного, практичного) методи навчання.

3. За логікою сприймання та засвоєння навчального матеріалу: індуктивно-дедукційні, репродуктивні, прагматичні, дослідницькі, проблемні тощо.

Основні форми навчального процесу при вивченні дисципліни «Історія України та української культури»:

- навчальні заняття;
- самостійна робота здобувачів;
- робота в наукових бібліотеках та пошук літератури у мережі Інтернет;
- контрольні заходи.

2. Види навчальної роботи здобувачів:

- лекція;

- семінарське заняття;
- консультація;
- залік.

Дисципліна передбачає використання традиційних, активних та інтерактивних методів навчання (дебати, мозковий штурм, лекції з використанням інтерактиву, методи оцінювання і самооцінювання, планування та інші). З-поміж традиційних методів використовуються: 1). Пояснювально-ілюстративний метод – здобувачі отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури в «готовому» вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, здобувачі залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. Застосовується для передачі великого масиву інформації. 2). Метод проблемного викладу – використовуючи різноманітні джерела й засоби, викладач, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання. 3). Частково-пошуковий, або евристичний, метод – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом викладача, або на основі евристичних вказівок.

Процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється викладачем або самими здобувачами на основі роботи над програмами і навчальними посібниками. Найчастіше застосовується на семінарах.

Комунікативні методи поділяються на пасивні й активні: у перших провідна роль належить викладачеві (здобувач лише фіксує зміст лекції, протоколює дії викладача тощо); в активних методах ініціатива належить здобувачеві, який активно контактує з викладачем (активні методи поділяються на групові (мозковий штурм, круглий стіл, ділові ігри) та індивідуальні методи (інтерв'ювання, вільний діалог, експертні ігри)).

З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів при вивченні дисципліни «Історія України та українська культура» використовуються різноманітні методи навчання, а саме: вербальні (словесні), наочні та практичні методи, які включають в себе як подання матеріалу викладачем (лекція, розповідь, пояснення, бесіда), так і роботу здобувачів з підручником, довідковою, і навчальною літературою та пошуком її у глобальній мережі Інтернет, робота з історичними джерелами, виконання тестових завдань, підготовка самостійної роботи і презентацій до семінарських занять тощо. Метод викладання навчального матеріалу визначаються викладачем у залежності від цілей і завдань, виду занять, змісту теми, можливостям (інтелектуальним, психологічним, морально-етичним тощо) здобувачів, наявним умовам і часу, відведеному для вивчення теми.

Під час лекцій використовуються наступні методи: пояснювально-ілюстративний, або інформаційно-рецептивний метод – історична реконструкція, лекція, пояснення, робота з історичними джерелами, демонстрація тощо, проблемний метод подачі навчального матеріалу, частково-пошуковий або евристичний методи, коли викладач розділяє проблему на частини, здобувачі здійснюють окремі кроки щодо розв'язування підпроблем. Під час викладання навчального матеріалу лекції використовується мультимедійна презентація.

8. Методи контролю

Оцінювання успішності знань здобувачів здійснюється у формах поточного контролю (виступи на семінарах, презентації, усне опитування) і підсумкового письмового заліку. Для оцінки знань здобувачів використовують такі форми контролю: поточний контроль, самостійна робота, залік. Поточний контроль знань здобувачів здійснюється під час проведення семінарських занять протягом семестру і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача/ки до виконання конкретної роботи. Оцінюється рівень знання здобувачами першоджерел, наукової літератури, уміння логічно та послідовно виступати під час обговорення питань плану семінарського заняття, ставити та відповідати на запитання під час дискусії.

Критерії оцінювання роботи здобувачів на семінарських заняттях:

20–17 балів – красномовний виступ, риторично грамотний за усіма параметрами оцінювання, здобувач/ка має творчий доробок оратора, єдність етосу, пафосу і логосу;
16–13 балів – логічний виступ, інформаційно повний, продуманий;
12–10 балів – виступ за темою з частковими порушеннями параметрів красномовства, тематичними помилками;
9–7 балів –
6–4 бали – формальний виступ з намаганням викласти тему;
3–1 – виступ, що опирається на одне джерело.
0 – пасивна присутність, використання штучного інтелекту, плагіат;
максимальна кількість балів за усі виступи: $5 \times 20 = 100$ балів.

Критерії оцінювання завдання з самостійної роботи здобувачів:

Критерієм оцінки самостійної роботи є наявність власної (авторської) позиції; пов'язаність змісту роботи із сучасними українськими реаліями (практичними чи теоретичними); наявність висновку і посилань на джерела.

20 балів – робота виконана на високому теоретичному рівні, містить всебічний аналіз пам'ятки, має власне прикладне дослідження з обраної теми і добре обґрунтовану авторську позицію.

15 балів – має незначні недоліки з питань теоретичного обґрунтування теми, оперує прикладними дослідження з предмету обраної теми, авторська позиція обґрунтована не досить послідовно.

10 балів – не містить критичного аналізу пам'ятки, містить помилки з оформленні науково-довідниковому апарату.

5 балів – робота має компілятивний характер, авторська позиція не обґрунтована.

2 бали – список літератури та джерел оформлений невірно або відсутній

0 балів – плагіат, використання штучного інтелекту, несамостійно виконана робота.

Викладання курсу «Історія України: цивілізаційний вимір» **ґрунтується на принципах академічної доброчесності**. Здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватись принципу академічної доброчесності відповідно до ст. 42 Закону «Про освіту» та положення Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна <https://karazin.ua/korisna-informatciia/akademichna-dobrochesnist-1/>. Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання, атестації (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Замість виконання завдань (вивчення тем) можуть також додатково враховуватись такі види активностей здобувача:

- проходження тренінг-курсів чи дистанційних курсів з використання сучасних освітніх технологій на платформах Coursera, Prometheus тощо (за наявності відповідного документу про їх закінчення, надання копії викладачу);
- участь в майстер-класах, форумах, конференціях, семінарах, зустрічах з проблем використання сучасних освітніх технологій (з підготовкою есе, прес-релізу, інформаційного повідомлення тощо, що підтверджено навчальною програмою заходу чи відповідним сертифікатом);
- участь у науково-дослідних та прикладних дослідженнях з проблем використання сучасних освітніх технологій (в розробці анкетних форм, проведенні опитувань, підготовці та проведенні фокус-груп, обробці результатів дослідження, підготовці звіту, презентації результатів тощо, що підтверджується демонстрацією відповідних матеріалів).

Підсумковий контроль знань здобувачів (залік). На заліку здобувач/ка має можливість набрати максимально 80 балів. Для допуску до заліку здобувач/ка має за результатами поточного контролю отримати не менше 40 балів. Найвища оцінка за письмову залікову роботу становить 80 балів. Критерії оцінювання відповідей на залікові питання: кожне тестове запитання оцінюється в 2 бали.

УВАГА! У разі використання заборонених джерел під час заліку здобувач/ка на вимогу викладача залишає аудиторію та одержує загальну нульову оцінку (0).

Критерії оцінювання відповідей на залікові питання: кожне тестове запитання оцінюється в 2 бали.

Здобувач освіти не допускається до сесії, якщо не набрав упродовж семестру **50 балів**.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання											залік	Сума		
Розділ 1					Розділ 2					Контрольна робота	Індивідуальне	Разом	80	200
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	-	-	120		
10	10	10	10	12	12	12	12	15	15					
активна робота на семінарських заняттях – 60 балів					60 балів (з них: активна робота на семінарських заняттях – 40 балів, 20 балів самостійна робота)									

T1, T2 ... T13 – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності впродовж семестру	Оцінка
	для дворівневої шкали оцінювання
180-200	зараховано
150-179	
120-149	
1-119	не зараховано

10. Рекомендована література

Основна література

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій (науковий редактор). Київ : ППЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.; Книга 2. 536 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ, 2019. 656 с. URL: <https://uamoderna.com/biblioteka/hrytsak-naryse-istorii-ukrainy>.
3. Грицак Ярослав. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: ПОРТАЛ, 2023. 408 с.
4. Історія цивілізації. Україна. Т. 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст.) / Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та ін.; упоряд. М. Ю. Відейко. Харків, 2020. 586 с.
5. Історія цивілізації. Україна. Т. 2. Від Русі до Галицького князівства (900–1256) / О. Б. Бубенок, А. М. Домановський, О. О. Дядечко та ін.; упоряд. О. Є. Черненко. Харків, 2021. 612 с.

с.

6. Плохій С. Брама Європи / Сергій Плохій; пер. з англ. Романа Клочка. Харків : КСД, 2016. 496 с.
7. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
8. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.

Додаткова література

1. Алексієвець Л., Алексієвець М., Дацків І. Україна – Європа: цивілізаційно-історичний дискурс. *Український історичний журнал*. 2020. № 5. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179864/17-Aleksiiivets.pdf?sequence=1>.
2. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 288 с.
3. Багалій Дмитро. Історія Слободської України / передм. та ком. В. Л. Маслійчук ; упоряд. О. О. Савчук. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2019. 400 с.
4. Блануца А. Земельна політика Ягеллонів на українських теренах Великого князівства Литовського (1440–1572 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 423 с.
5. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. / За заг. ред. В. Брехуненка. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2016. 248 с.
6. Ваврух М., Гавалюк Р. Нариси з історії української культури: архітектура, образотворче мистецтво, музика, театр, кіно / М. Ваврух, Р. Гавалюк. Львів : Світ, 2018. 224 с.
7. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. Кн. 1: Історичні нариси / Упоряд. О. П. Реєнт; Ред. кол.: В. А. Смолій (голова). НАН України. Інститут історії України. Київ : Кліо, 2014. 784 с.
8. Від Рейхстагу до Івдзими. У полум'ї війни. Україна та українці у Другій світовій / В. В'ятрович, С. Громенко та ін. Харків : КСД, 2017. 356 с. (Історія без цензури)
9. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. В. Войтович. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; ЛНУ ім. І. Франка. Біла Церква : Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.
10. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. 3-тє вид. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Viatrovych_Volodymyr/Ukrainska_Povstanska_Armiia_Istoriia_nes_korenykh_vyd_2011/.
11. Горобець В. Зірки та терени козацької революції. Історія звитяг і поразок / В. Горобець. Харків : КСД, 2017. 480 с.
12. Гриневич В. Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації. URL: http://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/grynevych_polityka.pdf.
13. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Історія козацтва. Держава–військо–битви. Київ : Арій, 2015. 479 с.
14. Гуржій О. Україна в суспільно-політичних комбінаціях імперського уряду Росії (30–90-ті рр. XVIII ст.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. 205 с.
15. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Переклад з англ. Марії Габлевич, за ред. Олега Турія. Львів: Інститут історії Церкви Львівської Богословської академії, 2000. 426 с.
16. Даніель Бовуа Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. Київ: Кліо, 2020. 872 с.
17. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. 3-тє вид., доповн. / Упоряд.: М. Капраль, І. Сварник, І. Скочиляс, А. Фелонюк. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2016. 924 с.

18. Документи українського козацтва XVI – першої половини XVII ст.: універсали, листування, угоди, присяги / Відп. ред. В. Брехуненко. Київ: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. 608 с.
19. Жданович О. Зі Скандинавії у Причорномор'я. Військове мистецтво готів на теренах України: науково-популярне видання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zhdanovych_Olesia/Zi_Skandynavii_u_Prychornomoria_Viiskove_m_ystetstvo_hotiv_na_terenakh_Ukrainy/.
20. Журавльов Денис. Іван Мазепа: людина, політик, легенда. Харків : Фоліо, 2020. 348 с.
21. Залізник Л. Стародавня історія України / Ред. В. Олексієнко. Київ : Темпора, 2012. 542 с.
22. Капелюшний В. П., Коваль О. Ф. «Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917–1921 років. Історіографічний нарис. Монографія. Київ : Інтерсервіс, 2018. 480 с.
23. Касьянов Г. Розрита могила: Голод 1932–1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті – 2000-ті). Харків : Фоліо, 2020. 298 с.
24. Князі і гетьмани усієї Русі. «Через шаблю маєм право». Злети і падіння козацької держави 1648–1783 / В. Горобець та ін. Харків: КСД, 2016. 352 с. (Історія без цензури).
25. Козлова Д. Про Другу світову війну та Голокост: пам'ятання і забуття. URL: <http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kozlova-memory-and-oblivion>.
26. Колесников К. На краю Ойкумени. Еллінські військові традиції на українських землях Причорномор'я. Київ, 2021. 312 с.
27. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр. URL: https://books.google.com.ua/books?id=fmqWDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
28. Лазарович М. В. «Душу й тіло ми положим за нашу свободу»: Україна в боротьбі проти збройної агресії Російської Федерації (2014–2020 роки) / Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ : ПП АВІАЗ, 2020. 452 с.
29. Лицарі Дикого Поля. Плугом і мушкетом: Український шлях до Чорного моря / Авт. кол.: О. Бачинська, Т. Вінцовський, В. Грибовський, Н. Діанова, А. Домановський та ін. Упоряд. К. Галушко. Харків : КСД, 2016. 356 с. (Історія без цензури).
30. Літопис Руський за Іпатським списком / Перекл. Л. Махновець. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm>.
31. Ложкіна Аліса. «Перманентна революція. Мистецтво України XX – поч. XXI ст.», переклад із російської: Сашко Ушкалов, дизайн-концепт: Альона Соломадіна. Київ : ArtHuss, 2019. 554 с.
32. Масєвський О., Межиєвська В., Цеунов І. Навігатор з історії України. Світові війни / Наук. керівник проєкту Я. Грицак. Київ : Портал, 2022. 305 с.
33. Межиєвська В., Артимишин П., Качур Г. Навігатор з історії України. Сучасність / Наук. керівник проєкту Я. Грицак. Київ : Портал, 2023. 224 с.
34. Межиєвська В., Житня-Кебас Д., Цеунов І. та ін. Навігатор з історії України. Повоєнний СРСР / Наук. керівник проєкту Я. Грицак. Київ : Портал, 2023. 204 с.
35. Мицик Ю., Плохій С. Як козаки Україну боронили / Ю. Мицик. Київ : Кліо, 2018. 368 с.
36. Монолатій І.В. Українські легіонери. Формування та бойовий шлях українських січових стрільців 1914–1918 рр. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/15718>.
37. На бій за волю. Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914–1921 років / М. Ковальчук, А. Папакін та ін. Харків : КСД, 2016. 353 с. (Історія без цензури).
38. Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України / Упоряд. Кирило Галушко. Харків : КСД, 2016. 352 с. (Історія без цензури).
39. Пагіря Г. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України: науково-популярне видання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Pahiria_Oleksandr/Karpatska_Sich_viiskove_formuvannia_Karpatsko_i_Ukrainy/.

40. Папакін А., Шаменков С. Діти Таргітая. Військо та війни скіфів VII–III ст. до Р. Х. Київ, 2021. 144 с.
41. Паталах О. Від Січі до Чорномор'ї. Запорозьке та чорноморське козацтво в російсько-турецьких війнах XVIII ст. Київ, 2020. 324 с.
42. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2 кн. Київ, 2022.
43. Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / Авториз. пер. з англ. М. Климчука. Київ : Laugus, 2015. 400 с.
44. Плохій С. М. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи. Харків : Фоліо, 2019. 395 с.
45. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу / пер. Ярослав Лебеденко, Анатолій Саган. Харків : КСД, 2019. 512 с.
46. Поле битви – Україна. Від «володарів степу» до «кіборгів». Воєнна історія України від давнини до сьогодення / Упоряд. Кирило Галушко. Харків : КСД, 2016. 352 с. (Історія без цензури).
47. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. / 2-ге вид., допов. Київ : АртЕк, 2017. 730 с.
48. Портнова Т. Українські міста Російської імперії середини XIX – початку XX століть в світлі модернізаційної теорії. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/242-tetiana-portnova-ukrainski-mista-rosiiskoi-imperii-seredyny-khikh-pochatku-khkh-stolit-v-svitli-modernizatsiinoi-teorii>.
49. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційне перехрестя сучасного суспільства. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
50. Революція Гідності: методичні матеріали. Київ, 2015. 46 с. URL: https://don.kyivcity.gov.ua/files/2015/11/13/2015_metodichka_reviluciya_gidnosti_4.pdf.
51. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ІПУ–НКВД / Упор.: В. Борисенко, В. Даниленко, С. Кокін та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 604 с.
52. Русь «після Русі». Між короною і булавою. Українські землі від королівства Русі до Війська / В. М. Горобець та ін. Харків : КСД, 2016. 351 с. (Історія без цензури)
53. Салата О. Світоглядні та методологічні позиції формаційного і цивілізаційного підходів до історії // Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії : монографія; за наук. ред. О. О. Салати. Київ, 2017. С. 9–20.
54. Сердюк І. Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. / І. Сердюк. Київ : К.І.С., 2018. 456 с.
55. Ситий І. Козацька Україна: печатки, герби, знаки та емблеми кінця XVI–XVIII століть / І. Ситий. Київ : Темпора, 2017. 972 с.
56. Склокін В. Російська імперія і Слобідська Україна у другій половині XVIII ст.: просвічений абсолютизм, імперська інтеграція, локальне суспільство. Львів : Видавництво УКУ, 2019. 268 с.
57. Скоропадський П. Спомини: кінець 1917 – грудень 1918 року. Київ : Темпора, 2019. 756 с.
58. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький: полководець, дипломат, державотворець. Київ : Парламентське видавництво, 2020. 752 с.
59. Снайдер Т. Криваві землі. Європа між Гітлером і Сталіним. Київ : Лаурис, 2018. 492 с.
60. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569–1999 рр. Київ : Дух і Літера, 2016. 464 с.
61. Сокирко О. На варті булави. Надвірні війська українських гетьманів середини XVII – другої половини XVIII ст. Київ, 2018. 184 с.
62. Тинченко Я. В. Військово-морські сили України. 1917–1921: науково-популярне видання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Tynchenko_Yaroslav/Viiskovomorski_syly_Ukrainy_1917-1921/.
63. Тинченко Я. В. Герої українського неба: пілоти визвольної війни 1917–1920 рр. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Tynchenko_Yaroslav/Heroi_ukrainskoho_neba_1917-1920/

64. Тіні згаданих предків. Від склавинів до русинів. Прадавня Україна, Русь і походження українців / Михайло Відейко та ін.; упоряд. Кирило Галушко. Харків : КСД, 2016. 351 с. (Історія без цензури).
65. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм. Київ, 2023. 384 с.
66. У кігтях двоголавих орлів. Творення модерної нації. Україна під скіпетрами Романових і Габсбургів. Харків, 2016. 352 с. (Історія без цензури).
67. Україна в історії Європи ХІХ — початку ХХІ ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України С. В. Віднянського. Київ : Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.
68. Україна в контексті історичного розвитку Європи: підручник для студентів всіх спеціальностей / С. Ю. Боєва, В. Ю. Бузань та ін. Київ : Арт Економі, 2021. 304 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/41918>
69. Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю» / Г. Єфіменко, Я. Примаченко та ін. Харків : КСД, 2017. – 353 с. (Історія без цензури).
70. Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення ХVІІ–ХVІІІ ст. У 2 кн. Київ : Інститут історії України, 2018. Кн. 1. 610 с.; Кн. 2. 580 с.
71. Хома І. Я. Січові Стрільці. Створення, військово-політична діяльність та збройна боротьба Січових Стрільців у 1917–1919 рр. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Khoma_Ivan/Sichovi_Striltsi_Stvorennia_viiskovo-politychna_diialnist_ta_zbroina_borotba_Sichovykh_Striltsiv_u_1917-1919rr/.
72. Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Cherkas_Borys/Stepovyi_schyt_Lytvy_Ukrainske_viisko_Hedyminovychiv_XIV_XVI_st/.
73. Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення ХVІ–ХVІІІ століть. У двох книгах. Книга 2. Київ : Грамота, 2020. 1120 с.
74. Applebaum, Anne. Red Famine: Stalin's War on Ukraine. New York, Doubleday (Penguin Random House LLC), 2017 461 p.
75. Kolesnyk I. Global History. Conceptual History / Preface V. A. Smolij, A. I. Kudryachenko. Kyjiv: In-t of History of Ukraine NAS of Ukraine, 2022. 344 p.
76. Lonardo L. Russia's 2022 War Against Ukraine and the Foreign Policy Reaction of the EU. London : Palgrave Macmillan Cham, 2023. XII, 87 p.
77. Plokhy, Serhii. Forgotten Bastards of the Eastern Front. Oxford : Oxford University Press, 2019. 369 p.
78. Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine. By Bohdan Krawchenko. New York : St. Martin's, 1985. xix, 333 pp.
79. The Future of the Past: New Perspectives on Ukrainian History. Editor: Plokhy, Serhii. Harvard Ukrainian Research Institute. 2017. 516 p. (Harvard Papers in Ukrainian Studies).
80. The Ukrainian Revolution, 1917–1920: A Study in Nationalism. Front Cover. John Stephen Reshetar. Princeton University Press, 1962. 363 p.
81. Ukraine and Europe: Cultural Encounters and Negotiations. Editors: Plokhy, Serhii; Brogi Bercoff, Giovanna, Pavlyshyn, Marko. University of Toronto Press. 2017. 480 p.
82. Ukraine During World War II: History and Its Aftermath. Editor: Yury Boshyk. Canadian Institute of Ukrainian Studies. 1986. 291 p.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Шевченка. URL: <http://lib-gw.univ.kiev.ua>.
2. Іван Патриляк. Лекції. URL: <https://www.youtube.com/@UKRAINEHISTORY>.
3. Ізборник. Історія України ІХ- ХVІІІ ст. Першоджерела та інтерпретації. URL: lytopys.org.ua

4. Інститут історії України НАН України (Київ). URL: <http://www.institute@history.org.ua>.
5. Інститут історії України НАН України. URL: <http://www.history.org.ua>
6. Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України (Київ) URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua>.
7. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України (Київ). URL: <http://www.gilan.uar.net/nasu/hiuass.html>.
8. Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України (Київ). URL: <http://www.filosof.com.ua>.
9. Локальна історія. URL: <https://www.youtube.com/@localhistoryUA>.
10. Наталія Яковенко. Лекції. URL: https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F+%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.
11. Національна бібліотека України імені В. Вернадського (Київ). URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
12. Олексій Сокирко. Лекції. URL: https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9+%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BA%D0%BE.
13. Сергій Плохій. Лекції. URL: https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9+%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D1%85%D1%96%D0%B9.
14. Тімоті Снайдер. Становлення сучасної України. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLe6NcH-LB5H2zezHOM0ii9LGd4gaEA38A>.

12. Особливості навчання за денною формою в умовах подовження дії обставин непереборної сили

В умовах дії форс-мажорних обмежень освітній процес в університеті здійснюється відповідно до наказів/розпоряджень ректора/проректора або за змішаною формою навчання або повністю дистанційно в синхронному режимі.

У разі запровадження суворих обмежень із заборонаю відвідувати ЗВО здобувачам вищої освіти денної форми навчання надано можливість скласти екзамен дистанційно на платформі Moodle в дистанційному курсі «Історія України: цивілізаційний вимір», URL: <https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=9723>.